

teslim olma teklifini reddedip savaşçılarını öldürttü, diğerlerini esir aldı (87/706). Kış mevsimini Merv'de geçiren Kuteybe baharda Buhara seferi için Merv'den ayrıldı. Nümişkes ve Râmisen şehirlerini barış yoluyla fethetti. Râmisen'den ayrıldığı sırada Soğd ve Fergana halkının da katıldığı büyük bir Türk ordusuyla karşılaştı. Şiddetli geçen savaş sonunda onları yenmeyi başardı. Ancak Buhara üzerine gitmekten vazgeçerek Merv'e döndü (88/707).

Buhara fethinin gecikmesi üzerine Haccâc tarafından uyarılan Kuteybe 89 (708) yılında yeni bir sefere çıktı. Ceyhun'u geçtikten sonra karşısına çıkan Soğd, Kış ve Nesef ordularını yenerek yoluna devam etti. Ancak Buhara Hükümdarı Verdân Hudât ile yaptığı çatışmalardan bir netice alamayıp tekrar Merv'e döndü. Ertesi yıl yeniden Buhara üzerine yürüdü ve şiddetli bir kuşatmadan sonra kendisine askerî yardım yapmaları, vergi ödemeleri ve kaleye müslüman muhafız yerleştirilmesi şartlarıyla şehri teslim aldı (90/708-709). Buhara'nın zaptı Mâverâünnehir fetihleri için önemli bir dönüm noktası oldu. Buhara'dan ayrılan Kuteybe, bir süredir kendisiyle birlikte savaşlara katılan Nîzek Tarhan'ın isyanıyla karşılaştı. Başşehri Tohâristan'a gitmek için izin alan Nîzek Belh, Merverrûz, Tâlekân, Fir-yâb ve Cûzcân hâkimlerine mektup göndererek onları da isyana çağırmişti. Baharda harekete geçen Kuteybe onların isyanlarını birer birer bastırdı. Bu arada kendisine teslim olan Nîzek'i Haccâc'ın emriyle ortadan kaldırdı (91/709-10). 92 (710-11) yılında çıktığı Sicistan seferinden Türk Hükümdarı Rutbil'in barış isteğini kabul edip bölgeyi hâkimiyeti altına alarak döndü. Ertesi yıl Hârezm melikinin barış yoluyla teslim talebini kabul ederek onun ülkesine gitti; muhalifleri bertaraf ettikten sonra onu vergiye bağladı. Ardından barışı bozan Soğd üzerine yürüdü; Şâş ve Fergana meliklerinin destek birliklerinin yolunu kesip Soğd'un merkezi ve Mâverâünnehir'in en müstahkem şehri olan Semerkant'ı kuşattı. Çaresiz kalan Semerkant-Soğd hükümdarı Emevî hâkimiyetini tanıdı ve vergi ödemeyi kabul etti. Şehri tahliye sözü verdiği halde bu şartı yerine getirmeyip Soğd melikini şehirden çıkardı ve oraya asker yerleştirdi (93/711-12). Kuteybe böylece bir yıl içinde Hârezm'in merkezi Fil ve Soğd'un merkezi Semerkant'ı fethedip Merv'e döndü. Ertesi yıl Ceyhun nehrini tekrar geçerek Şâş ve Fergana fetihlerini gerçekleştirdi. 95'te (714) çıktığı seferde Orta Asya'ya

doğru fütuhatını devam ettirdiği bir sırada Haccâc'ın ölüm haberini alınca fetihlerini durdurdu. Askerinin bir kısmını terhis edip hilâfet merkezinden gelecek emirleri beklemek üzere Merv'e döndü. Halife Velîd gönderdiği mektupta hizmetlerini övdü ve kendisini Irak valiliğinden müstakil hale getirdiği Horasan valiliğinden bırakacağını bildirdi, ondan fetihlerine devam etmesini istedi. Bunun üzerine 96 (715) yılında son seferine çıkan Kuteybe, Çin sınırlarına en yakın şehir olan Kâşgar üzerine yürüdü. Çin sınırına yaklaştığı sırada Çin hükümdarıyla elçi teatisinde bulundu. Bu sefer sırasında Halife Velîd'in öldüğünü ve yerine kendisine kin besleyen Süleyman'ın geçtiğini haber aldı.

Süleyman b. Abdülmelik, kardeşi Velîd'e bağlılıkları ve özellikle kendisinin tahta vâris olmasını engelleme hususundaki teşebbüsünde Velîd'i desteklemeleri sebebiyle Haccâc ve Kuteybe'ye düşmanlık besliyordu. Kuteybe, azledilme korkusuyla Fergana'dan Süleyman'a bir mektup göndererek kendisini tebrik etti, fetihlerini anlattı ve görevde kaldığı sürece hizmetlerini devam ettireceğini açıkladı. Ancak mektuplarının cevabını dahi almadan kendisinden beklenmeyen bir acelelikle isyan etti. Fakat ordusundan beklediği desteği bulamadı. Bu durum karşısında paniğe kapılarak Arap kabilelerini birer birer sayıp her biri için aşağılayıcı ifadeler kullanması kabile liderlerini kızdırdı. Sonunda kabile reisliğinden azletmiş olduğu Temîmli lider Vekî' b. Hassân b. Ebû Sûd riyâsetinde halifeye bağlılıklarını devam ettiren askerler tarafından katledildi. Hanımı, bir oğlu ve beş kardeşi de onunla birlikte öldürüldü (Zilhicce 96/Ağustos-Eylül 715).

Emevîler'in en önemli kumandanlarından biri olan Kuteybe, bir türlü kontrol altına alınamayan Horasan ve Mâverâünnehir'de Emevî hâkimiyetini pekiştirmiş, ülkesinin doğu sınırlarını Çin hudutlarına kadar götürmüştür. Cesareti, dehası ve edebî kişiliğiyle meşhur başarılı bir devlet adamıdır. Tarihçiler, onun Irak umumi valiliğine bağlı Horasan valiliğine getirilmesini üstün zekâsı, askerî ve idarî kabiliyetleri yanında Haccâc'a sadakatine ve küçük bir kabileden gelmesine bağlamıştır. Kuteybe önemli görevler için yakınlarını tercih etse de devlete bağlılığı esas alıp kabileler üstü bir siyaset takip etti. Güçlü kabileler arasında bir tercih yapmaktan kaçınarak aralarında denge kurmaya ve onları birbirine yaklaştırmaya çalıştı. Bölge

halkı içinde önemli bir unsur olan mevâlîye karşı çok iyi davrandı ve onları Araplar'dan ayırmamaya gayret gösterdi. Fethettiği her şehrin halkından belirli miktarda asker almayı da prensip edindi. Onun mevâlîye bu yakınlığı Araplar'ın husumetini üzerine çekmesine sebep olmuştur. Kuteybe ile tarih sahnesine çıkan Bâhile kabilesi, Emevîler ve Abbâsîler devrinde önemli idarî ve askerî görevler yürüten pek çok eleman yetiştirmiştir. Onun maiyetinde çalışan kardeşleriyle iki oğlu Katan ve Selm, Selm'in iki oğlu ve bir torunu bunların başında gelir.

BİBLİYOGRAFYA :

Halife b. Hayyât, *et-Târîh* (Ömerî), I, bk. İndeks; Câhiz, *el-Beyân ve'l-tebyîn*, I, 116-117; İbn Kuteybe, *el-Ma'ârif* (Sâvî), s. 178-179; Belâzürî, *Fütûh* (Rıdvân), s. 395-420; a.mlf., *Ensâb* (Zekkâr), XIII, 233-235; Dineverî, *el-Ahbbârü'l-tiwâl*, s. 280, 327-328; Ya'kübî, *Târîh*, II, 287-295; Taberî, *Târîh* (Ebû'l-Fazl), VI, bk. İndeks; İbn A'sem el-Kûfî, *Fütûh* (nşr. Süheyl Zekkâr), Beyrut 1992, III, 102-156; İbn Abdürabbih, *el-İkdu'l-ferid* (nşr. M. Saîd Aryân), Kahire 1940, II, 116-117; IV, 119-200, 211-212; Mes'ûdî, *Mürûcü'z-zehab* (Meynard), VIII, 320-323; Nerşahi, *Târîhu Buğharâ* (trc. ve nşr. Emîn Abdülmecid Bedevî - Nasrullah Mübeşşir et-Tirâzî), Kahire 1385/1965, s. 69-72; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, IV-V, bk. İndeks; İbn Hallikân, *Vefeyât*, IV, 86-91; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, XXI, 283-304; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, IV, 410-411; H. A. R. Gibb, *Orta Asyada Arap Fütuhâtı* (trc. M. Hakkı), İstanbul 1930, s. 25-48; Sâlih Mehdî Ammâş, *Kuteybe b. Müslim*, Bağdat 1978; Bessâm el-Asefî, *Kuteybe b. Müslim el-Bâhîlî*, Beyrut 1985; Muhammet Aslan, *Kuteybe b. Müslim ve Zamânı* (yüksek lisans tezi, 1986), EÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü; Akdes Nimet Kurat, "Kuteybe b. Müslim'in Hârizm ve Semerkant'ı Zaptı", *DTCFD*, VI (1948), s. 385-430; Muhammed Şit Hattâb, "Kuteybe b. Müslim el-Bâhîlî", *MMLir*, XII (1965), s. 41-73; XIII (1966), s. 145-169; H. Mason, "The Role of the Azdite Muhallabid", *Arabica*, XIV, Leiden 1967, s. 191-204; Abdurrahman el-Hüzefî, "Kuteybe b. Müslim el-Bâhîlî, Bedlül-Haccâc", *IBLA*, LXII/184 (1999), s. 109-130; K. V. Zetterstéen - [İbrahim Kafesoğlu], "Kuteybe", *İA*, VI, 1051-1053; C. E. Bosworth, "Kutayba b. Muslim", *EP* (Fr.), V, 545-547.

İSMAİL Yiğit

KUTEYBE b. SAİD

(قتيبة بن سعيد)

Ebû Recâ' Kuteybe b. Saîd
b. Cemîl es-Sekafî
(ö. 240/855)

Hadis hâfızı.

149 (766) veya 150'de doğdu. Adının Yahyâ veya Ali, Kuteybe'nin onun lakabı olduğu da söylenmiştir. Sakîf kabilesinin mevâlîsı olup aslen Belh yakınlarındaki

Bağlân köyünden olduğu için Belhî ve Bağlânî nisbeleriyle de anılır.

İlk gençlik yıllarında re'y ve kıyas tarafı olduğu söylenen Kuteybe'nin, gördüğü bir rüyanın hadis ilimleriyle uğraşması gerektiği şeklinde yorumlanması üzerine bu sahaya yöneldiği ifade edilmiş, bunun üzerine 172'de (788) çıktığı seyahat sırasında Bağdat, Şam, Mısır, Mекke ve Medine gibi yerleri dolaşarak Leys b. Sa'd, İbn Lehîa, Ebû Avâne el-Vâsıtî, Mâlik b. Enes, Hammâd b. Zeyd ve Süfyân b. Uyeyne'den ve daha pek çok âlimden hadis öğrenmiştir. 216'da (831) Bağdat'a gittiğinde kendisinden istifade eden Yahyâ b. Maîn ile Ahmed b. Hanbel'den başka Abdullah b. Zübeyr el-Humeydî, Nuaym b. Hammâd, Ali b. Medînî, Ebû Hayseme Zühayr b. Harb ve Ebû Bekir İbn Ebû Şeybe gibi âlimler de ondan hadis dinlemişlerdir. Rivayetleri *Kütüb-i Sitte*'de yer alan Kuteybe'den Buhârî 380, Müslim 668 hadis nakletmiştir.

Zehebî, Kuteybe hakkında içinde sekisen kadar âli isnadla rivayet edilmiş hadislerine de yer verdiği bir biyografî çalışması yaptığını söylemekte, İbn Hacer el-Askalânî de üzerinde hocaları ve talebeleriyle ilgili bazı özel işaret ve remizlerin bulunduğu bir kitabının varlığından söz etmektedir. Hadis münekkitleri tarafından güvenilir bir râvi olarak kabul edilen, şiir yazdığı ve oldukça zengin biri olduğu belirtilen Kuteybe b. Saîd Şâban 240'ta (Ocak 855) Bağlân'da vefat etti.

BİBLİYOGRAFYA :

Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir*, VII, 195; Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, XII, 464-470; İbn Abdülhâdî, *'Ulemâ'u'l-hadis*, II, 102-103; Zehebî, *Tezkiretü'l-huffâz*, II, 446-447; a.m.f., *A'lâmü'n-nübelâ*, XI, 13-24; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, VIII, 358-361; Fuat Sezgin, *Buhârî'nin Kaynakları Hakkında Araştırmalar*, İstanbul 1956, s. 70-71, 284-285.

KÂMİL ÇAKIN

KUTLU BEY CAMİİ

Isparta'da
XV. yüzyılda yapılmış ulucamî
(bk. ULUCAMİ).

KUTLU BİLGİ

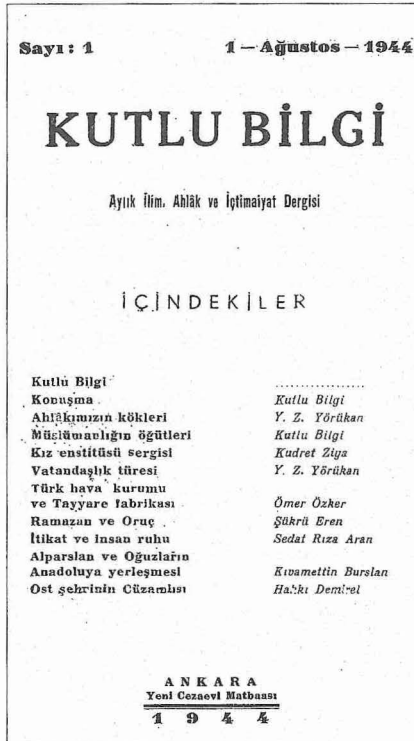
1944-1945 yıllarında yayımlanan
aylık ilmî, dinî ve ahlâkî dergi.

II. Dünya Savaşı'nın henüz bitmediği, ülkenin ekonomik ve sosyal alanda ciddi sıkıntılar geçirdiği dönemde millî ve dinî duyguları beslemek için yayın hayatına

atılan derginin ilk sayısının (Ağustos 1944) tanıtma yazısında gayesi, "Ülkemiz ve milletimiz için en hayırlı, refah ve saadet ülküsüne bütün gönül birliği ile ulaşmak, devlete saygı, Cumhuriyet'e bağlılık ve kanuna itaat fikirlerini kökleştirmek, millî dilek ve millî kùltüre hizmet etmek" şeklinde ortaya konulmuştur. Logosunda "ilim, ahlâk ve içtimaiyat dergisi" ifadesiyle takdim edilen dergi, sınırlı oranda bir ilmî seviye taşımakla birlikte genel halk kitlesine hitap eden niteliği daha belirgindir.

Sahibi ve yazı işleri müdürü Yusuf Ziya Yörükân olan dergide Mustafa Rahmi Balaban, Erol Yalıtıkaya, Tahir Harimi Balcıoğlu, Zakir Kadiri Ugan, İsmail Hakkı Milaslı, Ali Kemal Aksüt gibi şahısların yazıları da yer almakta ise de Yörükân'ın ağırlığı açık bir şekilde görülmektedir. Yazdığı birçok eserden başka *Mihrab* ve *Millî Mecmua* dergilerinde hitap ettiği kitleye ülkenin o günkü şartlarında ahlâk ve mefkûre aşıl原因 Yörükân *Kutlu Bilgi*'yi de aynı amaçla evinde kendisi hazırlamış, derginin bazı işlerinde çocuklarından da yararlanmışır (*Anadolu'da Aleviler ve Tahtacılar*, neşredenin girişi, s. 15-16).

Kutlu Bilgi'nin ilk sayısının kapağı

Derginin "Kutlu Bilgi" veya Yörükân'ın imzasıyla "Konuşma" başlığını taşıyan ilk yazıları ilim ve din, aile terbiyesi, İslâm'ın mahiyeti gibi konulara ayrılmıştır. İkinci sırada, sayılar arasında bazı farklılıklar bulunmakla birlikte "ahlâk" sayfası yer alır ve burada ahlâkî vazifeler, İslâm ahlâkının kökleri ve temel ahlâkî prensipler gibi konular ele alınmıştır. Dergide ayrıca Türk Hava Kurumu ve Çocuk Esirgeme Kurumu'nu tanıtan ve destekleyen makalelere, Türk ve İslâm tarihi konularında basit sayılabilecek yazılara, yer yer Batılı yazarlardan tercümelere, sınırlı olarak da felsefe, kelâm problemleriyle ilgili küçük çaplı makalelerle iddialı olmaktan uzak hikâye ve didaktik şiirlere yer verilmiştir.

Her biri otuz iki sayfadan oluşan ve sayfa numaraları teselsül eden (288 sayfa) dergi kayıtlardan anlaşıldığına göre dokuz sayı çıkmış, son sayısında (Mayıs 1945) herhangi bir açıklama yapılmadan yayım hayatına son verilmiştir. *Kutlu Bilgi*, Türkiye'de dinî dergilerin bulunmadığı bir dönemde dinî ve kültürel hayat hakkında verdiği bazı ip uçları bakımından önemlidir.

BİBLİYOGRAFYA :

"Konuşma", *Kutlu Bilgi*, sy. 1, Ankara 1944, s. 2-4; Yusuf Ziya Yörükân, *Anadolu'da Aleviler ve Tahtacılar* (haz. Turhan Yörükân), Ankara 1998, neşredenin girişi, s. 15-19; Yaşar Kutluay, "Yusuf Ziya Yörükân'ın Makaleleri", *AÜİFD*, III/1-2 (1954), s. 94.

İLYAS ÜZÜM

KUTLUĞ HATUN

İsmetü'd-Dünyâ ve 'd-Dîn
Kutluğ Terken Hatun
(ö. 681/1282)

Kutluğhanlı hükümdarı
(1257-1282)

(bk. KUTLUĞHANLILAR).

KUTLUĞHANLILAR

1222-1306 yılları arasında
Kirman'da hüküm süren bir hânedan.

Hânedanın kurucusu Barak, Karahıtay Hükümdarı Gürhan'ın hâcibi idi. Karahıtaylar'ın ortadan kaldırılması üzerine daha önce elçi olarak gönderildiği Hârizmşah Alâeddin Muhammed'in hizmetine girdi. Alâeddin Muhammed'in oğlu Gıyâseddin Pîrşah babasının ölümünden sonra İrâk-ı Acem'e yerleştiğinde Barak da onun gözde emîrleri arasına girerek işfa-